

BARNDOM I LILLESAND

Kåseri av Jo Vestly

Postbåten gled inn mot dypvannskaia i Lillesand en junimorgen i 1953. Det lå et tungt, regnfylt skylag over fjorden, og bare noen få mennesker hadde møtt frem på bryggen. Om bord, mellom to kunstnersinn, sto en femåring. De to var Anne-Cath. og Johan Vestly, og femåringen var Jo. På morens arm satt Dachsen Hina. De kikket alle fire over rekka.

Under en mørk paraply på bryggen sto Elisabeth Nilsen fra Høvåg, bosatt i Lillesand. Hun hadde meldt seg til sommerhusformidlingen. Nå skulle hun møte sine første gjester.

Huset til Elisabet Nilsen lå i Bergstø, på innsiden av gården Nygård. Det var ingen annen vei enn den som gikk til gården og med en sti videre til huset. Der inne var det en absolutt fredet plett på jorden. Bare ett annet gammelt hus lå som nabo et stykke bortenfor. Her ble jeg kjent med bryggerhus og utedo. Kjempegøy å kunne velge mellom flere seter.

I dag går Skolegata rett forbi. Huset ligger der, og jeg syns det ser ut som før på utsiden. Jeg har fått lov å komme på besøk av de som bor der nå, og det gleder jeg meg til.

Ja, det er riktig. Kunstnerne er kommet til Lillesand i flokk og rad. Det er nå også helt naturlig for hit kom etter hvert alle slags mennesker.

Men det store antallet kom gradvis. Vi var privilegerte som ble kjent med dette paradiset - dette Eldorado for sommernytelser og -opplevelser så tidlig som i 1950-årene.

Det var den gang Lillesanderne stadig var i flertall i gatene og i butikkene. Den herlige Lillesandsdialekten var å høre overalt.

Meieriet lå i Vestregate - rett ovenfor sportsbutikken til Bendiksen. Han med alt fiskeutstyret og syklene.

På meieriet var de fascinerende tappekranene som slapp ut hellitere eller halvliter med bare et håndgrep. Gjennom de tykke glassene i kranfronten kunne vi se hvordan de tømte ut literen sin og samtidig fylte et kammer to med neste. Melken gikk rett i medbragte husholdningsspann. Dette var før melkeflaskenes tid i Lillesand og lenge før pappembalasje var oppfunnet.

På meieriet kunne vi kjøpe kefir i seideler for nytelse på stedet. Mor hadde opplevd noe lignende i sin barndom og agiterte sterkt for tilbudet. Jo, det var til å lære og like veldig godt. Og så hadde de iskrem – ekte meieriis. Det var en opplevelse å gå på meieriet.

En distingvert herre med hvit jakke var ofte å se på sykkel med kurv gjennom gatene. Det var kioskeier Gunvaldsen. Han og fru Gunvaldsen drev godterienes Mekka i Lillesand. Når jeg tenker på disse herlige folkene, kommer samtidig opp i erindringen den magiske blandingsduften av alle godsakene i kiosken – fra sukkertøy, sjokolade, kokosboller, frukt og trykksvarte fra den kulørte ukepressen. For en ung mann etter hvert i skolealderen var disse luktene mer pirrende enn den beste parfyme. Sukkervarene var ikke omgitt av så mange ernæringsfysiologiske motforestillinger som i dag.

Noen meter nedenfor lå Knudsens Bakeri – der det obligatorisk bakeverk for holmeturer lå og mesket seg i disken. Omkvedet var: Vi kan ikke bare ha én”porke” med på turen. Slik ble det heller aldri.

Et produkt var lenge et viktig symbol for Lillesandssommeren - Pærebrusen fra Rønnevigs brusfabrikk. Den var en nytelse, men ble noe falmet etter at de måtte skrive sannheten på etiketten – nemlig at den hadde «etterlignet pæresmak».

Utenfor der musikkpaviljongen nå befinner seg, var det en gammel trebrygge. Den var vel en rest av ladestedets aktiviteter for utskipning av trelast. Borgerne på stedet hadde fått retten til å drive virksomheten som privilegium – ved lov så sent som av 1821 under svenske Karl 3 Johan. Dere vet han som stadig sitter på hest foran Det norske kongelige slott. Men jeg forstår at vekst og virksomheter innen trelast og utskipning hadde foregått lenge på dette tidspunktet og at skipsbygging var etablert tidlig på 1700-tallet. Seilskipenes æra var her og stor vekst fant sted innover i 1800-tallet. Det er interessant for oss tilreisende å lære at stedet het Sanden helt til Kong Christian IV av Danmark anla Kristiansand og ikke kunne ha en konkurrerende Sand i nabolaget. Karakteristikken "Lille" ble bragt inn i Sanden allerede i 1641.

Men altså den gamle trebryggen:

Den var fin fin til å fiske fra. Særlig var det mye flyndre der – en logisk følge av sandbunden. I mange år ferierte min farmor og tante på Hotell Norge samtidig med oss i Bergstø. Tante Ester formidlet fangsten til hotellets kjøkken, og derfra kom den herligste fiskeretten. Nå er bryggen borte og kanskje flyndrene med den – hva vet jeg.

Selv hadde jeg altså et liv mellom to kunstnersinn, og jeg hadde dem alene i nesten 10 år før bror Håkon kom til sin babysommer i Lillesand i 1958. Mors og fars første bok fortalte om Ole Aleksander Filibom-bom-bom og kom ut på høsten i 1953 – altså etter vår første sommer her. Det betyr at fars illustrasjoner ble til hos Elisabeth Nilsen. Slik ble nemlig rutinen. Mor hadde gjort ferdig manuskriptet på våren og forsommeren i Oslo. Når sommeren kom, nærmest flyttet vi - ikke bare familien, men også den lille bedriften mor og far utgjorde til Sørlandet og Lillesand. På lasset var skrivemaskin, papirer, ubesvart korrespondanse, tegnesaker, malersaker, tegneblokker, staffeli, vannfarger, oljemaling og mer til. Fars saker fylte en stor flettet kleskurv – slik som fantes på den tiden. Så var det alle våre øvrige eiendeler beregnet på livet i to måneder. Mor og far var freelancere, - såne folk jobber der de er. Så lenge det var skoleferie, var vi i Lillesand.

Og det var ingen tvil om at det ble jobbet. Far plasserte seg midt i finstuen til Elisabeth Nilsen med all sine tegnesaker – hun selv flyttet på kvisten. Mor fant seg et hjørne eller et soverom med skrivemaskinen. Var det ikke manuskripter det gjaldt, var det alltid korrespondanse med forlaget Tiden Norsk Forlag, Norsk Rikskringkasting eller svar på brever hun hadde fått fra lyttere og lesere. Med årene ble det stort trykk fra alle skoleungdommene som ønsket å skrive særoppgaver om henne. Alle måtte få svar. Det var en æressak overfor alle de som hadde lyttet på henne eller lest.

Jo klarte seg bra uten fast inneplass.

Dahcsen Hina trodde mange var den samme som Ovnsrøret. Her hadde mor helt klare signaler å gi. Hina er en hunhund og Ovnsrørets kusine. Og Ovnsrøret er en hanhund.

Mor lot seg selvsagt inspirere av Hina i sin diktning - og lærte Dachsens lynne å kjenne gjennom henne. For øvrig var Hina min.

Ovnsrøret dukker opp allerede i den første boken om Mormor og de åtte ungene og ble snart et kjendisdyr fra mors fantasiverden. Det er nok ganske sikkert at mange av historiene om han og familien som eide ham er blitt til i Lillesand, for i mange år skrev hun fortellinger ukentlig til "Magasinet for alle", og far tegnet til. Etter det kom stoffet i "Barnetimen for de minste" og deretter ble redigert til neste års bok. Fra mors forfatterskap er det blitt både filmer og teaterstykker, ja endog opera .

Vi så i grunnen ikke så mye til andre kunstnere. De voksne var jo så opptatt med jobbingen, og som familie var det skjærgården som gjaldt, - og selvsagt har det alltid vært viktig å rusle i Lillesands gater for handel og nysgjerrighet.

Mor og far hadde teaterbakgrunner, hun som skuespiller, han som teatermaler/scenograf. De hadde teatervenner som kom på besøk. Særlig husker jeg skuespillerne Sverre Hansen og Per Theodor Haugen, faren til Kim Haugen. Per Theodor hjalp meg å sette personlig rekord i badminton.

Men jo da, det var flere nære venner i traktene hvis man ser lillesandsoppholdene litt under ett. Kunstmaleren Reidar Fritzvold var venn og kollega av far fra mange år tilbake. Han og familien holdt til i Østre Vallesvær. Lyrikeren Paal Brekke og familie holdt til i nærheten. Datteren Toril Brekke var på min alder, men vi ble først kjent i ungdomsår og mer i voksenalder. Toril ble jo forfatter, og blant mange aktiviteter også leder av Forfatterforeningen.

Det er hyggelig å tenke tilbake på de gode stundene vi hadde på skjærgårdsturer med Hampus Huldt-Nystrøm og familien. Han var nok opprinnelig en bekjent fra NRK-miljøet, men en lavmelt og klok person med stor sans for å filosofere med kastesluk fra boks. Faglig var han en markant og banebrytende personlighet i norsk musikkforskning og musikkformidling og blant utallige oppgaver formann i Statens Musikkråd. Som ung debuterte han endog som pianist. Så er det ordentlig morsomt at familien hans har bidratt med en viderefører her i Lillesand i form av sønnen Espen Huldt-Nystrøm, kommunelege i Arendal og saxofonist og musikkaktivist i mange sammenhenger her i egnen. Espen var tre år yngre, men vi hadde flott kontakt likevel der ute på Kjøholmen blant sandkrabber, eremittkreps og maneter.

Et ruvende vennskap hadde mor og far i dikterhøvdingen Arnulf Øverland og fru Margrethe med døtrene Åsild og Eli. De var egentlig ikke blitt kjent i Lillesand. Tilfeldighetene hadde ført oss til å leie bolig rett over gaten for Statens æresbolig Grotten i Oslo – i Wergelandsveien. Der bodde familien Øverland. Etter hvert ble kontakten opprettet også under Lillesandssomrene, og det ble mange besøk i Humlesund. Roturen fra Kvivikbryggen og ut var nok en prøvelse for kunstnerparet når motvinden var frisk enten den ene eller andre veien. Vi leide en fin sjekte av Ragna Kvivik i mange år. Det eneste alternativet til å ro var det medfølgende råseilet som ble brukt når medvinden var god.

Det var Margrethe Øverland som spurte om jeg hadde lyst på ”japansk gris”. Inne i hode vred deg seg i vemmelse, men det gikk å svare pent: ”Nei takk”. Senere kom det frem at det hun hadde spurt om, var om jeg hadde lyst på ”japansk ris”, mat som i ettertid ble en sann slager også i vårt hus.

Sjøsikkerheten ble nok satt på prøve noen ganger når far kaptein bare sånn måtelig hadde kontroll på vær, balast og råseil. Solgangsbrisen hadde bragt seg selv til nye høyder, og sjekten til Ragna Kvivik var full av tilreisende familiegjester. Skumtoppene på bølgene over Lillesandsfjorden var så frådende at Kvivik-folket – eller Kvivikene som vi sa - hadde stått med kikkert på land for å se om det ville gå bra med oss. Jeg kan bare konstatere at vi nådde land.

Etter noen år kom det neste hjelpemiddelet til sjøs. Det var en påhengsmotor på 1,8 HK. Vi kalte den bare Hjulvispen, og omkvedet lød : Joda, men den går fortere enn å ro! Den brakte oss noen år til Øverlands og selvfølgelig på holmeturene til Kjøholmen, Hesteholmsbukta og alle de andre perlene i en fantastisk skjærgård.

I denne tiden var det faktisk mulig å ha en bukt for seg selv. Det var i grunnen en pussig måte å privatisere offentlig grunn på. Det gjaldt å holde på stranden, for så vi en båt nærme seg der ute, var teknikken at vi løp frem og tilbake på stranden for å se mange ut. Ofte fungerte det godt. I denne tiden var det plass til alle.

En helt spesiell opplevelse var det å være på Kjøholmen den 30. juni i 1954. Da var det total solformørkelse i vår del av verden, og alt fugleliv stilnet, temperaturen falt og vinden ble borte. Vi hadde bragt med oss en blytung reiseradio. Datidens batterier var tunge. Her hørte vi på rapportene fra Norsk Rikskringkasting etter hvert som formørkelsen ség innover landet. Lillesands-skjærgården ble så underlig.

Det var et spesielt forhold mellom Lillesanderne og oss som kom på besøk om sommeren. Vi ble ikke kalt turister, men sommergjester. Man tok en vertskapsrolle som varmet. En av de store begivenhetene var når Motorbåtforeningen arrangerte båttur med picnic for sommergjestene. Da kjørte en lang kortesje av tøffende snekker i en flott rundtur med innlagt strandhugg. Rekken av båter buktet seg mellom holmer og skjær,

gjennom sund og rundt nes. Bål og kaffekoking ble det - det hendte vel at ett og annet trekkspill eller en gitar var kommet med også. Selv for denne sommergjesten som ikke hadde nådd puberteten, satte slike opplevelser varige spor. De romantiske følelsene begrenset seg nok til drømmen om en sånn skikkelig tresnekke. Drømmen levde i mange år – helt til puberteten tok over styringen.

Jeg gjorde noe riktig galt i ett av mine første Lillesands-år. Utenfor huset til Elisabeth Nilsen gikk det en høyspentkabel. Den var knyttet til en transformator som var montert oppe i en dobbelmast 10-15 meter fra huset. I forlengelsen av transformatoren var det en slags grov netting av ledninger. Nettingen var bar – hadde ikke noe isolasjon. Nedenfor denne lå det alltid noen fine porselensaktige biter med forskjellige farger i glasuren. Jeg lærte senere at disse ble brukt som isolering i festet for ledningene. De var som små skatter, og jeg samlet på de fineste.

En dag fant jeg en ekstra flott en. Den hadde bevart et hull i midten. Jeg trakk en ståltråd gjennom og fikk festet den. Den var fin å svinge rundt med og slippe - omtrent som et sleggekast - eller kanskje riktigere – et slyngekast. Den gikk ganske langt utover jordet. Jeg stilte meg opp på en liten forhøyning i landskapet og svingte i vei, slapp, - men et forferdelig smell fulgte og glødende ståltrådrester deiset i bakken ved siden av meg og med porselensbiter.

Slyngekasteren forsto ingenting.

Kastet hadde feilaktig gått rett opp, i de uisolerte ledningene ved transformatoren. Mesterkastet hadde kortsluttet. Lyset i huset var borte, ja ikke bare der. Store deler av Vestre Moland var visst slukket. Det kom folk fra e-verket og inspiserte. Selv hadde kasteren gjort en taktisk tilbaketrekning og satt bortgjemt i en skråning som mindreårig sabotør og spiste bjørnebær med bismak.

Det var altså postbåten som brakte oss til Lillesand første gangen. Senere ble den oftere kalt Hurtigruten og stanset på forskjellige steder gjennom 50-årene. Noen år var det stopp i Grimstad – andre i Arendal. Og så ble det drosjetransport til Lillesand.

Kystbåten var et høydepunkt i året. Først bar det med freelancernes flyttelass til bryggen i Oslo. Vi måtte ha to drosjer der, for hver drosje tok ikke så mye bagasje. På Sørlandet gikk det med én, for her kunne sjåførene pakke ordentlig og hadde ofte stasjonsvogn.

Det å oppleve verden, fjorden og havet i et skip var i seg selv veldig spennende. Men å seile ut Oslofjorden i sommerkvelden var spesielt den gangen. Det brune vannet med den underlige odøren fra en urensede fjord var liksom ikke noe man klarte å ta helt innover seg. Vi la oss, og da vi våknet opp, var skipet midt i Sørlands-skjærgården. Fantastisk var synet av det gnistrende blå vannet med kritthvite bølgetopper. Utrolig var saltvanslukten fra et stort Skagerak. Måkene var fremdeles snille på den tiden. Det var som å komme til eventyrlandet.

Dessverre sluttet kystbåtene å gå. Fienden, bilen, hadde overtatt.

Vårt freelancepar var ikke kommet i bilalderen ennå – hverken med materiell eller sjåførutdannelse. Det ble drosje – Modalen-drosje fra Lillesand som kunne ta hele lasset hentet oss i Oslo. Det høres vidløftig ut, men jeg tror partene fant hverandre i pris. Dere skulle sett oss med alt pikkpaket. Hva hadde vært alternativet?

Tiden hos Elisabeth Nilsen endte etter sommeren 1960. Det ble en lang og herlig periode i Kaldvellfjorden, én sommer i Østre Løp, én på Justøya og én i Østre Vallesvær. I Kaldvellfjorden kom Kanutten på besøk i midten av 1960-tallet. Det ble opptak i skjærgårdsomgivelser og besøk i Lillesand sentrum og et særdeles høytidelig møte mellom Kanutten og Arnulf Øverland. Dette var i fjernsynets barndom. Teamet besto av én filmfotograf: Far – én aktør: Mor. Og alt gikk på luften i etterkant.

Alf Prøysen, senere Kanuttens Romeo Clive Sandersson Olssén, kom på besøk fra hytten på Tromøya til Kaldvell. Det var litt spennende, for han var ikke glad i båtturer og måtte i båt for å komme til oss.

Det gikk bra. Om det var i denne forbindelse mor og far ba ham om å spille Romeo Clive vites ikke, men det kan jo tenkes. Og at han sa ja, vet vi jo.

I 1970 var det stopp på hyttevandringene og familien ervervet hyttetomt i Klingsund, en avstikker på veien mot Flørenes. Det ble mange gode år med utvikling av hytte- og familieliv.

Fra midten av 60-tallet hadde faderen fått egen bil og virksomt sertifikat. En ny tidsalder var begynt for familien Vestly innen samferdsel og boform.

Toget var aldri noe alternativ for oss. Den smalsporete Lillesand- Flaksvandsbanen ble nedlagt bare noen få dager før vår første ankomst med Postbåten. Så vidt jeg har oppfattet, var det ikke særlig med passasjertransport etter 1928 da passasjertrafikken ble overført til busser. Det handlet først og fremst om tømmer for det toget.

NSB om Herefoss ble heller ikke vår måte å komme til Lillesand på. Vi var maritime så lenge det gikk.

Av og til har jeg stått på kaia under Akershus Festning der kystbåten gikk fra. Ser for meg skuta som glir utover med glade mennesker om bord på vei til det forgjettede sommerparadiset. Nå er det 65 års siden første turen – og den åpnet opp et stort nytt kapittel i et liv.

Takk Lillesand for at du tok så veldig godt i mot oss.

Juni 2018

Johan og Jo Vestly

Jo Vestly, Anne-Cath. Vestly og Espen Huldt-Nystrøm